

Сергій Кулицький,

канд. екон. наук, доцент, старш. наук. співроб. відділу політологічного аналізу
СІАЗ Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ АНАЛІТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРІ УКРАЇНСЬКОЇ ЕКОНОМІКИ

У статті розглянуто роль наукової бібліотеки в забезпеченні функціонування інформаційного простору української економіки, акцентовано такі переваги наукової бібліотеки в організації аналітичної підтримки розвитку економіки як органічне поєднання її фондів, включаючи доступ до Інтернет, кваліфікованих кадрів та інфраструктури з обслуговування читачів. Окреслено проблеми інформаційного забезпечення економіки, що можуть бути розв'язані саме завдяки аналітичній роботі: правильне тлумачення кодів і контексту повідомлень, подолання прагматичного інформаційного шуму, вирішення проблеми невизначеності в розвитку економіки.

Ключові слова: аналітична діяльність (робота), інформація, інформаційний простір української (національної) економіки, інформаційний продукт, прагматичний інформаційний шум, код, комунікація, наукова бібліотека.

Ступінь ефективності національної економіки значною мірою обумовлений характером її інформаційного забезпечення. А забезпечення функціонування економіки відбувається в межах її інформаційного простору. Правового визначення інформаційного простору в українському законодавстві немає. Найближче за змістом до нього поняття «інформаційний суверенітет держави» – здатність держави контролювати і регулювати потоки інформації з-поза меж держави з метою додержання законів України, прав і свобод громадян, гарантування національної безпеки держави [1, с. 173]. Однак деякі вчені [1, с. 3] вважають, що інформаційний простір це – «середовище, в якому здійснюються процеси створення, збирання, реєстрації, оброблення, накопичення, зберігання, пошуку, захисту, розповсюдження та використання інформації, інформаційних продуктів, а також функціонують конкретні інформаційні відносини, пов'язані з цими процесами, які регулюються певними правовими актами». Інші під поняттям «національний інформаційний простір» розуміють «середовище на території держави, де на

основі наявної інформаційної інфраструктури здійснюються формування, збір, зберігання та поширення інформації (як національного, так і закордонного походження), а також інформаційна взаємодія організацій та громадян і задоволення їхніх інформаційних потреб відповідно до чинного національного законодавства» [2, с. 97]. Також інформаційний простір розглядається як складна система соціальних комунікацій [3, с. 8]. Власний інформаційний простір мають і суб'єкти економіки (підприємства) [4, с. 275].

Тому інформаційний простір української (національної) економіки являє собою складну відкриту систему соціальних комунікацій (у широкому їх розумінні), у процесі функціонування й розвитку якої на основі формальних і неформальних правових норм суб'єкти економіки (економічні агенти) задовольняють свої інформаційні потреби, необхідні для забезпечення їх життєдіяльності. Інформаційний простір української (національної) економіки перебуває під впливом зовнішніх факторів та інформаційних потоків, а не лише внутрішніх. Своє місце в інформаційному просторі національної економіки посідає наукова бібліотека і, зокрема, її аналітична діяльність.

На сьогодні проблема аналітичної діяльності наукової бібліотеки, як складової інформаційного простору національної економіки, і української зокрема, слабо досліджена. Окремі питання інформаційного забезпечення економіки розглядаються деякими фахівцями з бібліотекознавства (В. Брежнева, В. Мінкіна, Н. Струкова). Водночас дуже мало фахівців з питань бізнесу та економіки приділяють увагу бібліотекам як постачальникам інформації для зазначених сфер життєдіяльності суспільства (А. Доронін, В. Зартарьян, Ч. Хант). Дослідження ж місця бібліотек у системі соціальних комунікацій концентрується переважно у сфері політології (В. Горовий, Т. Гранчак), розвитку науки (В. Копанєва) та культури (Є. Генієва). Зазначене вище обумовлює актуальність дослідження проблеми, якій присвячена ця робота.

Мета роботи полягає в дослідженні теоретичних і практичних аспектів аналітичної діяльності наукової бібліотеки як складової функціонування інформаційного простору української (національної) економіки.

Інформаційний простір, як показує практика, виступає середовищем різноманітної інформації, необхідної для поточного функціонування та розвитку будь-якої національної економіки, у тому числі й української. Утім, комунікативна природа інформаційного простору, на якій наголошувалося вище, впливає на характер інформаційної діяльності, спрямованої на задоволення інформаційних потреб економічних агентів.

У попередніх дослідженнях було доведено, що комунікативний підхід більш продуктивний для дослідження реальної інформаційної діяльності суб'єктів економіки, ніж просто тлумачення цього виду діяльності в категоріях теорії відображення [2, с. 275].

Адже практика економічної діяльності засвідчує, що доволі часто економічні агенти, особливо суб'єкти підприємництва, намагаються активно впливати на змістовні та інші характеристики створюваного ними інформаційного потоку. Це знайшло своє відображення, наприклад, у таких сферах економічної науки та підприємницької практики, як маркетинг, реклама, паблік-релейшнз і бізнес-розвідка. Тому відомий американський дослідник М. Портер, у рамках запропонованої ним теорії конкуренції, сформулював поняття ринкових сигналів. Ринковий сигнал – це «будь-яка дія конкурента, що прямо чи опосередковано свідчить про його наміри, мотиви, цілі або внутрішню ситуацію... Ринкові сигнали є непрямим способом комунікації на ринку» [6, с. 90–91]. При цьому М. Портер наголошує, що нормальним явищем у поведінці учасників ринку є блеф, що являє собою «сигнали, призначені для введення в оману інших фірм з метою одержання власної вигоди» [Там само].

Тому використання комунікативного підходу при дослідженні інформаційного простору економіки дає змогу виявити механізми та факти свідомого й несвідомого викривлення інформації суб'єктами економіки в процесі їх інформаційної діяльності та відповідним чином врахувати це під час створення певного інформаційного продукту. Найефективнішим інструментом здійснення таких процедур є саме аналітична діяльність.

Адже, на думку І. Кузнецова, зміст аналітичної роботи полягає у приведенні розрізаних відомостей у логічно обґрунтовану систему залежностей (просторово-часових, причинно-наслідкових та ін.), що дають змогу дати правильну оцінку як усїєї сукупності фактів, так і кожного з них зокрема [7, с. 60]. Інформаційно-аналітичне забезпечення управлінської діяльності здійснюється з метою синтезу прогностичних моделей і прогнозів змін ситуації в системі, що сформована сукупністю суб'єкта та об'єкта управління [8, с. 204–205].

Інформаційний простір економіки продукує великий обсяг різноманітних за змістом повідомлень і наповнений комунікаціями, де доволі часто відбувається свідоме й несвідоме викривлення інформації. У найзагальнішому плані, усі причини викривлення інформації можна об'єднати у дві групи: ступінь складності ситуації, що є об'єктом аналізу, та рівень професіоналізму, компетентності суб'єктів інформаційної діяльності. Важливим методичним інструментом, що дає змогу долати негативний

вплив викривлення змісту повідомлень, які вилучає аналітик з інформаційного простору економіки, на результати його роботи, є сукупність різноманітних моделей комунікації. Для аналітика-працівника наукової бібліотеки ці моделі стають не лише засобом аналізу змісту повідомлень, а й інструментом рефлексії, тобто засобом дослідження механізмів його власної аналітичної роботи. Тому під час аналітичної роботи треба брати до уваги рівень кваліфікації, інтереси й мотивацію відправників (джерел) інформації; коди, які використовуються в процесі генерації та обробки повідомлень і характеристики каналів комунікації у широкому значенні цього поняття.

Усі ці аспекти комунікації взаємопов'язані в процесі її функціонування. Адресант, який для досягнення своїх цілей відправляє свідомо викривлене повідомлення, повинен бути впевнений, що адресат не виявить зазначеного викривлення в цьому повідомленні. Для досягнення успіху відправник повідомлення повинен розуміти психологію адресата й обрати (якщо існує можливість вибору) відповідні канали комунікації та коди для свого повідомлення. При несвідомому викривленні інформації також існують певні взаємозалежності між професійними та психологічними характеристиками учасників комунікації, властивостями каналів зв'язку й кодами повідомлень. Проблема запобігання та подолання викривлення інформації, яку аналітик наукової бібліотеки отримує з інформаційного простору під час підготовки матеріалів на економічну тематику, вельми широка й складна. У цій роботі розглядаються деякі її основні аспекти.

Насамперед зупинимося на проблемі тлумачення кодів комунікації під час підготування аналітичних матеріалів на економічну тематику. Практика показує, що як інформаційна база керування економікою використовуються повідомлення, виконані не лише суто штучними мовами, а й природною мовою, і також – повідомлення, підготовлені на основі своєрідного симбіозу цих мов. Прикладом останніх можуть служити повідомлення ділових ЗМІ.

Для повної гарантії адекватності переданого й отриманого повідомлення необхідні штучна (спрощена) мова і штучно-спрощені комуніканти: зі строго обмеженим обсягом пам'яті і відсутністю культурного багажу як такого. У таких випадках той, хто передає і той, хто приймає, користуються єдиним кодом. У сфері ж циркуляції повідомлень, сформованих на основі природної мови, перед тим, хто передає, виявляється не один код, а деякий множинний простір кодів k_1, k_2, \dots, k_n , який допускає певну множину тлумачень змісту вживаних термінів, понять. А оскільки текст,

викладений природною мовою, має здатність зберігати пам'ять про свої попередні контексти, то для адресата цей текст буде лише частиною більшого за обсягом інформаційного масиву, яким він оперує [9, с. 157–160].

У процесі використання під час аналітичної роботи повідомлень, підготовлених на основі симбіозу природної та штучних мов, постає принципова проблема семантичного характеру. Так, одні й ті самі економічні терміни мають кілька наукових тлумачень. Наприклад, термін «інвестиції» може тлумачитись, по-перше, як витрати на капітальні матеріальні й нематеріальні активи (будівлі, споруди, обладнання, права інтелектуальної власності тощо); синонім – «капітальні вкладення». По-друге, цим же терміном можуть позначатися витрати на придбання різних за характером цінних паперів (акцій, облігацій тощо). Причому витрати на придбання вперше емітованих цінних паперів і купівля аналогічних цінних паперів на вторинному ринку, де відбувається лише зміна титулу власності, може описуватись одним терміном – «інвестиції».

Нарешті термін «інвестиції» може позначати будь-які витрати, що здійснюються суб'єктом економічних відносин і окупаються протягом більш ніж одного року. Причому наведена багатозначність терміна «інвестиції» у конкретному тексті далеко не завжди в результаті аналізу цього тексту може бути зведена до однозначного тлумачення. Аналогічні приклади багатозначного тлумачення коду, притаманного перш за все природній мові, можна навести й щодо інших економічних термінів: «інфляція», «тіньова економіка» тощо. Існують й інші проблеми однозначного тлумачення повідомлень, пов'язані з формалізацією інформації та її експертними оцінками. Узагалі використання широко вживаних економічних термінів у багатьох ненаукових, і навіть неспеціальних виданнях, включаючи електронні ЗМІ, якими доводиться користуватись у своїй роботі аналітикам, не завжди відповідає вимогам наукової коректності, а тим більш – однозначності. Уже згадуваний вище термін «інвестиції» у ЗМІ іноді вживається як синонім кредитів, що неправильно з економіко-правової точки зору.

Проблема багатозначного тлумачення кодів повідомлень під час підготування матеріалів на економічну тематику може бути розв'язана через аналіз контексту цих повідомлень, включаючи порівняльний аналіз змісту повідомлень однакової тематики. Адже саме в результаті цього виявляються залежності між явищами та процесами, що дають змогу правильно тлумачити їх суть.

У фахових публікаціях аналітична робота розглядається, в основному, абстрактно, як діяльність окремого аналітика. Однак конкурентна перевага фахівця інформаційно-аналітичного підрозділу наукової бібліотеки порівняно з дослідником-індивідуалом полягає саме в опорі першого на колективну організацію роботи цього підрозділу і на весь потенціал наукової бібліотеки. Останній являє собою органічну єдність різноманітних бібліотечних фондів, кваліфікованих працівників відповідних підрозділів бібліотеки, та інфраструктуру бібліотеки з обслуговування користувачів, включаючи організацію доступу користувачів до інформації через мережу Інтернет.

Досвід Служби інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади (СІАЗ) НБУВ показує, що саме раціональність поділу праці та організації роботи в інформаційно-аналітичному підрозділі дає змогу її фахівцям у стислі терміни створювати високоякісні аналітичні продукти. У процесі підготування такого продукту аналітик може зосередитись на ключових ланках аналітичної роботи, як-то: постановка проблеми, аналіз накопиченого матеріалу, побудова гіпотези та її перевірка, виклад змісту роботи. А більш прості, допоміжні процедури, які, однак, потребують доволі багато часу й витрат праці, як-то пошук та збір інформації, відповідно до заздалегідь складеної програми, технічна обробка підготовленого інформаційного продукту виконуються менш кваліфікованими працівниками. Це дає змогу швидше підготувати кращий інформаційний продукт.

Утім, певною мірою негативним наслідком зазначеного поділу праці в межах інформаційно-аналітичного підрозділу є проблема прагматичного інформаційного шуму, що являє собою повідомлення, непотрібне користувачу, незалежно від того, відоме воно вже йому чи ні, тоді як інформація – це зміст повідомлення про сукупність явищ та подій, що становить інтерес для зацікавлених осіб та організацій, підлягають реєстрації та обробці. Оскільки пошук і збір повідомлень та їх аналітична обробка виконуються різними працівниками, то в процесі комунікації між цими працівниками виникають згадані вище проблеми тлумачення кодів повідомлень, що й створює певний надлишок обсягу повідомлень, порівняно з тим, що потрібен для підготовки аналітичного матеріалу.

Особливо гостро проблема прагматичного інформаційного шуму при використанні методу ключових слів постає під час пошуку інформації та створенні інформаційного продукту на, так би мовити, інформаційно насичену тематику (тобто ситуації, коли існує висока частка повідомлень на тему запиту в сукупному масиві повідомлень, у якому здійснюється

пошук). Ідеться не лише про випадки, коли в цілому за напрямом досліджень, з якого готується відповідний інформаційний продукт, в інформаційному просторі існує дуже багато різноманітних відомостей (наприклад, паливно-енергетичний комплекс України), а й про характер формулювання теми конкретного запиту. Адже навіть у межах інформаційно насиченої тематики можливе таке формулювання запиту на підготовку аналітичного матеріалу, коли кількість повідомлень та обсяг відомостей, що конкретно стосуються теми запиту, вельми обмежені.

Під час підготовки аналітичних матеріалів на інформаційно дефіцитну економічну тематику частка прагматичного інформаційного шуму, як правило, менша, ніж при підготовці аналітичних матеріалів на інформаційно насичену тематику. У результаті, витрати праці на етапі переробки інформації при підготовці аналітичних матеріалів на інформаційно дефіцитну тематику можуть виявитись навіть дещо меншими, ніж під час підготовки аналітичних матеріалів на інформаційно насичену тематику. Тоді як витрати на пошук інформації за умов її дефіциту, звичайно, більші.

Ще однією важливою проблемою функціонування інформаційного простору економіки, яка може бути доволі ефективно розв'язана в результаті аналітичної діяльності структурних підрозділів наукової бібліотеки, є проблема невизначеності різних напрямів економічного розвитку. Вона знаходить своє відображення в комунікативному наповненні інформаційного простору економіки. Невизначеність у цій роботі трактується за Ф. Найтом: ситуації поділяються на ризиковані й невизначені. Ризик в економіці піддається обрахунку згідно з теорією ймовірності і може отримати відповідну інтерпретацію в категоріях витрат (собівартості товарів і послуг), на його облік базується страховий бізнес. Невизначені економічні ситуації – унікальні, відсутність повтору таких ситуацій виключає можливість їх кількісної оцінки [10, с. 30–31]. Хоча, звичайно, відсутність повтору (копіювання) ідентичних ситуацій не виключає можливості й доцільності застосування в дослідженнях методу аналогій.

Утім, під час аналізу невизначених ситуацій статистичні джерела відіграють важливу роль. Адже саме на основі їх аналізу доволі часто встановлюються параметри ймовірного розвитку невизначених ситуацій, концептуальна характеристика яких до того виражалась у суто вербально-текстовий формі. Тобто використання статистичних даних знижує ступінь невизначеності результатів аналізу економічних явищ та процесів. Водночас саме сучасна наукова бібліотека надає співробітникам своїх інформаційно-аналітичних структур та іншим користувачам

бібліотеки можливості одночасного доступу до широкого кола джерел інформації, включаючи статистичні й вербально-текстові.

Останнім часом дедалі більше саме таких невизначених ситуацій притаманне, наприклад, міжнародним нафтогазовим ринкам, від стану яких значною мірою залежить ефективність української економіки. Невизначеність перспективної ситуації на цих ринках пов'язана з:

- стрімким розвитком міжнародних ринків скрапленого природного газу (СПГ) та збільшенням його частки в сукупному споживанні газу у світі;
- значним поширенням технологій та збільшенням обсягів видобутку «нетрадиційних» газу й нафти з тих родовищ, розробка яких до останнього часу була економічно не вигідною (так звана, «сланцева революція»);
- зміною ролі морських родовищ у світовому видобутку нафти й газу;
- прогресом технологій вилучення газу з морських газогідратів.

Для послаблення негативного впливу на українську економіку невизначеності інформаційного простору міжнародних нафтогазових ринків доцільна комплексна аналітична робота:

- моніторинг та регулярний факторний аналіз ситуації на цих ринках;
- аналіз джерел і механізмів асиметрії інформації на міжнародних ринках;
- проведення фундаментальних і прикладних досліджень у нафтогазовому секторі світової та української економіки;
- регулярне прогнозування ситуації на міжнародних нафтогазових ринках.

Вельми невизначеною можна вважати також і фінансово-економічну ситуацію в Україні навесні цього року. Утім, для наукової об'єктивності більш доцільним видається ретроспективний аналіз цієї ситуації наприкінці 2014 р.

Отже, інформаційний простір української (національної) економіки являє собою складну відкриту систему соціальних комунікацій (у широкому тлумаченні цього поняття), у процесі функціонування й розвитку якої на основі формальних і неформальних правових норм суб'єкти економіки (економічні агенти) задовольняють свої інформаційні потреби, необхідні для забезпечення їх життєдіяльності. Завдяки своїм перевагам, обумовленим органічним поєднанням бібліотечних фондів, включаючи доступ до Інтернет, кваліфікованих кадрів та інфраструктури з обслуговування читачів, наукові бібліотеки мають власну нішу в організації аналітичної підтримки розвитку економіки. Як показали дослідження, саме завдяки аналітичній роботі фахівців інформаційно-аналі-

тичних підрозділів наукової бібліотеки можуть бути успішно розв'язані такі проблеми інформаційного забезпечення економіки, як правильне тлумачення кодів і контексту повідомлень, подолання прагматичного інформаційного шуму, розв'язання проблеми невизначеності в розвитку економіки.

Список використаних джерел

1. Інформаційний простір України : словник-довідник законодавчих термінів : довідково-навчальне вид. / авт.-уклад. Я. О. Чепуренко. – К. : Освіта України, 2008. – 544 с.

2. *Конах В. К.* Національний інформаційний простір України: проблеми формування та регулювання / В. К. Конах // Стратегічні пріоритети. – 2013. – № 2 (27). – С. 97–103.

3. *Колесникова Т. А.* Интеграция украинской отраслевой научной периодики в мировое научно-информационное пространство: проблемы и решения / Т. А. Колесникова // Наука та прогрес транспорту. Вісн. Дніпропетр. нац. ун-ту залізн. трансп. – 2013. – № 6 (48). – С. 7–22.

4. *Завгородний В. В.* Единое информационное пространство производственных предприятий на основе связанных данных / В. В. Завгородний, С. С. Щербак // Системи обробки інформації. – 2013. – Вип. 2 (109). – С. 275–278.

5. *Кулицький С.* Наукова бібліотека у комунікативній системі української економіки / С. Кулицький // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – К., 2010. – Вип. 26. – С. 45–57.

6. *Портер М.* Стратегія конкуренції. Методика аналізу галузей і діяльності конкурентів / М. Портер. – К. : Основи, 1997. – 390 с.

7. *Кузнецов И. Н.* Учебник по информационно-аналитической работе / И. Н. Кузнецов. – М. : ООО Изд-во Яуза, 2001. – 320 с.

8. *Курносов Ю. В.* Аналитика: методология, технология и организация информационно-аналитической работы / Ю. В. Курносов, П. Ю. Конотопов. – М. : РУСАКИ, 2004. – 512 с.

9. *Лотман Ю. М.* Внутри мыслящих миров / Ю. М. Лотман // Лотман Ю. М. Семиосфера. – СПб. : Искусство, 2000. – С. 149–390.

10. *Найт Ф. Х.* Риск, неопределённость и прибыль / Ф. Х. Найт. – М. : Дело, 2003. – 360 с.

Стаття надійшла до редакції 20.04.2014.

Sergiy Kulytskyi,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

METHODOLOGICAL ASPECTS OF ANALYTICAL ACTIVITY OF SCIENTIFIC LIBRARIES IN THE INFORMATION FIELD OF UKRAINIAN ECONOMY

The article discusses the role of scientific libraries in functioning of the information field of Ukrainian economy. The benefits of research library in the organization of analytical support of economic development are caused by consolidation of its funds, including internet access, skilled professionals and infrastructure for readers. The problems of information support of the economy that can be solved with help of analytical work are studied, e.g.: correct interpretation of message codes and context, overcoming of pragmatic information noise, the problem of uncertainty in the economic development.

Keywords: analytical activity (work), information, information field of Ukrainian (national) economy, information product, pragmatic information noise, code, communication, scientific library.

Сергей Кулицкий,

канд. экон. наук, доцент, ст. науч. сотр. отдела политологического анализа «СІАЗ» Национальной библиотеки Украины имени В. И. Вернадского

МЕТОДИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ АНАЛИТИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ НАУЧНОЙ БИБЛИОТЕКИ В ИНФОРМАЦИОННОМ ПРОСТРАНСТВЕ УКРАИНСКОЙ ЭКОНОМИКИ

В статье рассмотрена роль научной библиотеки в обеспечении функционирования информационного пространства украинской экономики, акцентировано такие преимущества научной библиотеки в организации аналитической поддержки развития экономики, как органическое единство её фондов, включая доступ к Интернет, квалифицированных кадров и инфраструктуры по обслуживанию читателей. Очерчены проблемы информационного обеспечения экономики, которые могут быть решены именно благодаря аналитической работе: правильное толкование кодов и контекста сообщений, преодоление прагматического информационного шума, решение проблемы неопределенности в развитии экономики.

Ключевые слова: аналитическая деятельность (работа), информация, информационное пространство украинской (национальной) экономики, информационный продукт, прагматический информационный шум, код, коммуникация, научная библиотека.